

Jenny Öqvist, *Perspektiv på stockholmska*. Stockholm 2025. 266 s., två bilagor. ISBN 978-91-89767-15-7. Bokrecension. Publiceras under licensen CC BY 4.0. © 2026 recensenten. – Book review. Published under the license CC BY 4.0. © 2026 the reviewer. DOI: <https://doi.org/10.69824/svlm.147.63561>

I Jenny Öqvists *Perspektiv på stockholmska* beskrivs resultatet från två separata undersökningar om äldre stockholmska. I den dominerande delen presenteras med utgångspunkt i ett stort arkivmaterial förekomsten av ett antal utvalda uttalsdrag i äldre stockholmska och undersöks hur dessa drags varianter samspelar med ett antal sociala faktorer. Den andra undersökningen koncentrerar sig på en enskild inspelning; här ligger fokus på tonhöjdsvariation.

I kapitel 1 redogörs för syftet med boken, nämligen att »ge en empiriskt välunderbyggd beskrivning av den äldre stockholmskans uttal och uttalsvariation». Vidare har Öqvist lagt »särskilt stor vikt vid att analysera om och hur uttalsvariationen hänger ihop med social klassstillhörighet.» Studien baseras på inspelningar av så många som 125 stockholmare födda mellan 1862 och 1946. Med tanke på att vissa av informanterna ännu kan vara i livet hade kanske *traditionell* stockholmska varit ett tänkbart alternativ till *äldre*, men det är en smaksak.

Kapitlet innehåller vidare en stockholmsk språkhistoria från 1200-talet, med ett naturligt fokus på senare tider. Detta parti ger en intressant bakgrund till den moderna traditionella stockholmskan. En detalj fastnar jag dock för. När Öqvist säger om inflyttare till Stockholm för kring ett sekel sedan att de »förändrade [...] rimligen sitt talspråk på olika sätt för att fungera i den nya språksociala miljön, men de bytte knappast dialekt» (sid. 20), misstänker jag att det är ett för kategoriskt antagande. På den här tiden talades det ute i landet i betydligt större utsträckning än idag dialekter som starkt avvek från standardsvenskan – och stockholmskan. Jag har därför inte så svårt att föreställa mig att somliga faktiskt helt tillägnade sig den nya hemortens dialekt. Jag är emellertid överens med Öqvist om att det främst är i andragenerationen stockholmskan tydligast bör ha slagit igenom.

Kapitel 2 ger en imponerande genomgång av vad som skrivits i språvetenskapliga sammanhang om stockholmska. Intrycket är att det som går att hitta i ämnet har kommit med, från 1800-tal till nutid – ibland ned på C-uppsatsnivå. Notera att denna forskningsgenomgång sträcker sig längre fram än undersökningens egentliga spann, men det är bara att tacka för den bonusinformation man får. Jag kommenterar i detta sammanhang bara de uttalsdrag som inte fått egna avsnitt i kapitel 4, och återkommer längre ned till att kommentera det som sägs om de mer centrala dragen.

I den matnyttiga tabellen över stockholmska drag på sid. 27 nämns »bortfall av d», vilket exemplifieras med *ha'ru*. Här kan man invända att det snarare är så att *d* övergår till ett *r*-liknande ljud, som i sin tur smälter ihop med det föregående *r*: *har du* → *har ru* → *har'u*. Man säger ju också *vart ska ru?* och där kan man knappast tala om bortfall. På sid. 34 talas det mer korrekt om »övergång från *d* till *r* i vissa ställningar». Det kan te sig som ett felfinnande från min sida att påpeka detta, men det är ett exempel på hur bokens framställning är mer ytnära, det vill säga fonetisk, än abstrakt fonologisk. Det behöver för all del inte vara en brist, men kommer att diskuteras vidare nedan.

På sid. 47 nämns den relativt sentida utvecklingen att (den allmänsvenska) vokalen i *läsa* ([ɛ:ɪ]) förändrats i riktning mot den i *lära* ([æ:ɪ]). Öqvist säger att detta »minskar avståndet mellan ä-ljudets huvudsakliga allofoner i svenskan». Sanningen är väl att skillnaden helt elimineras hos de nutida talare som uppvisar förändringen.

(Detta är alltså en så pass ny utveckling att den inte rymms inom ramarna för undersökningen, förutom i en smärre diskussion i kap. 6 om uttalet hos kungafamiljen.)

I kapitel 3 redogörs noggrant för det undersökta materialet, de teoretiska grunderna som ligger bakom studien och vilka metoder som använts under den samma. Med tanke på att bokens ämne är uttal skulle det inte ha varit i vägen med ett avsnitt om Öqvists syn på fonologisk och fonetisk teori. Kapitlet är fylligt, med diskussion om olika typer av tester, om age grading/åldersgradering och lifespan change/livslopps-förändring. Även de sociala faktorerna födelseår, kön, utbildningsnivå, klassposition under uppväxten respektive vid inspelningstillfället diskuteras liksom materialtyp, där de två huvudtyperna är forskningsmaterial respektive mediematerial.

Den intressanta diskussionen om referensuttalet kunde ha signalerats lite tydligare, så att *referensuttal* lyfts fram i en rubrik. Nu introduceras det lite plötsligt för att vara ett så pass centralt element i studien. (Referensuttalet är alltså det uttal som fanns i den standardsvenska som talades under den aktuella tidsperioden.)

I kapitlet redogörs också för de statistiska metoder som kommit till användning i studien. Här hänger jag personligen inte helt med i svängarna, men det ska inte Öqvist lastas för. Och när resultaten presenteras i senare kapitel åberopas statistiska data på ett föredömligt vis. Och bokens tabeller är genomgående pedagogiska och tydliga.

Kapitel 4 kan betraktas som huvudnumret i boken. Här redovisas varje utvalt drag för sig på uppemot tio sidor var. I avsnittet om långt *ä*-ljud får man också, lite undangömt, en snabbintroduktion i artikulatorisk fonetik. Men inte heller här får den fonologiska teorin något utrymme.

Denna avsaknad av fonologisk diskussion gör att det kan vara svårt att fullt ut tolka bokens fonologiska notation, där det stundom blir oklart på vilken teoretisk grund den står. Ett exempel är hur det på flera ställen anges att /ɛ:/ i stockholmskan typiskt har uttalats ungefär [ɛ:]. Det kan också uttryckas som på sid. 39: »det mer slutna uttalet av ä-ljudet, så kallat stockholms-e». Här låter Öqvist synbarligen standardspåkets underliggande form fungera som utgångspunkt för stockholmskans ytform. Frågan är om detta ska förstås som ett slags framställningsteknisk förenkling, eller om det ska tolkas som en verklig synkron allofonisk process. En dialekt – och som en sådan kan vi väl räkna den traditionella stockholmskan – kan ses som ett autonomt system, och dialekter kan inte automatiskt antas ha samma underliggande former som standardsvenskan. Vi skulle, som en jämförelse, med standardsvenskan som utgångspunkt kunna hävda att /ɛ:/ uttalas som [ɛɪ] i många norska ord. (»*Sten* uttalas med *ei*.») Det är en ganska bra tumregel, men fungerar inte så bra som fonologisk analys.

Senare i kapitlet tar Öqvist upp de konkurrerande varianterna *upp* och *opp*. Här skulle man med en parallell analys kunna hävda att många talare uttalar /ʊ/ som [ɔ]. De flesta skulle nog hellre se detta som att ordet (eller om det är orden) har olika underliggande form, och därför genererar skilda ytformer, /ʊp/ → [ɔp:] respektive /op/ → [ɔp:]. Den sistnämnda analysen skulle jag själv ha valt i samband med stockholms-e. Denna min analys återges i tabell 1.

Skillnaden mellan trad. stockholmska /ɛ:/ → [ɛ:] och standardsvenskans /ɛ:/ → [ɛ:] i ord som *säl* går alltså att beskriva som primärt fonematiskt, medan skillnaden mellan standardsvenskans /ɛ:/ → [ɛ:] och yngre stockholmska /ɛ:/ → [æ:] i stället är rent allofonisk. Jag uppfattar därför övergången från /ɛ:/ till /ɛ:/ som en betydligt mer genomgripande förändring i stockholmskans struktur än den senare variationen mellan [ɛ:] och [æ:].

Tabell 1. Förslag till fonologisk och fonetisk återgivning av *e*- och *ä*-ljud.

	<i>fel</i>	<i>säl</i>	<i>bär</i>
Trad. stockholmska	/e:/ → [ɛ:]	/e:/ → [ɛ:]	/e:/ → [æ:]
Standardsvenska	/e:/ → [e:]	/e:/ → [e:]	/e:/ → [æ:]
Yngre stockholmska	/e:/ → [e:]	/e:/ → [æ:]	/e:/ → [æ:]

Det ska dock erkännas att den här föreslagna notationen /ɛ:/ → [æ:] i yngre stockholmska inte heller är självklar. Det går att argumentera för att ha /æ:/ redan i den underliggande formen (som i finskan). Detta är helt enkelt något som är svårt att runda när man gör diakrona jämförelser; problemet är att tidsdjupet ofta leder till att det inte går att hitta en stabil samling konstanter att utgå ifrån i sin jämförelse. Kanske är Öqvists lösning den bästa, men det hade varit givande med en diskussion kring de val som gjorts.

Ett sätt att kringgå detta problem kunde vara att göra som vid studierna av främst engelskspråkig variation och använda sig av *lexical sets* (Wells 1982). Ett lexical set är inte en verklig fonologisk enhet, utan snarare ett slags metaspråkligt hjälpmedel som underlättar en sammanslagen synkron och diakron beskrivning. Utgår man från lexical sets kan man då säga att trad. stockholmska har ett SÄL–FEL-sammanfall, och spara /ɛ:/-notationen till de fall där man hävdar att talaren faktiskt har detta fonem som underliggande enhet. Man skulle då också kunna tala om BURK–BJÖRK-sammanfall i Stockholm, DUM–DRÖM-sammanfall på vissa platser utanför Stockholm. Yngre stockholmare kan vidare sägas ha såväl SÄL–BÄR-sammanfall som SÖT–SMÖR-sammanfall, medan standardsvenska i allmänhet har ett SKÅL–HÅL-sammanfall (jfr diskussionen om det långa *å*-ljudet nedan) och, hos de flesta talarna, ett HEM–KLÄM-sammanfall.

Sedan kan man misstänka ett metodologiskt problem med hur SÄL-uttalet tolkats i undersökningen. Här får vi veta att 3,2 % av talarna har referensuttalet, dvs. [ɛ:], medan 70 % har genomgående stockholms-*e*. Sedan anges 26 % växla mellan referensuttalet och stockholms-*e*. I det senare fallet skulle jag efterlysa en jämförelse med sådana ord som har *e* även i standardsvenskan. Stockholms-*e* beskrivs i boken som ett sammanfall, vilket implicerar att det rör sig om en fonemisk *merger*, för att uttrycka det med en engelskspråkig term. Om det i så fall inte finns någon fonematisk kontrast mellan /e/ och /ɛ/ (förutom före /r/), finns det stort utrymme i vokalrymden för allofonisk variation för detta ensamma /e/. Med andra ord är det inte alls omöjligt att ett stockholms-/e/ kan realiseras som [ɛ:] eller [ɛ:] (och därför misstolkas som instanser av /ɛ:/). Jag tror därför att andelen talare med genomgående stockholms-*e* i undersökningen skulle kunna höjas med några procentenheter. Vi behöver alltså inte bara veta hur SÄL uttalas, utan även FEL, för att kunna avgöra om stockholms-*e* föreligger.

Behandlingen av *a*-ljudet föranleder inga teoretiska eller metodologiska invändningar. Den stora behållningen i detta avsnitt, för mig som språkhistoriskt intresserad, är en exkurs om hur riksspråkstalspråkets *a* kan antas ha uttalats genom tiderna.

Det långa *å*-ljudet tilldelas tre varianter. Förutom referensuttalet, som kan transkriberas [o:], nämns det en mer sluten kvalitet, rimligen [ɔ:], och ett mer öppet [ɔ:] eller kanske [ɔ:]. Det mer slutna [ɔ:] förekommer i materialet hos endast en talare, och kanske borde denna variabel har utgått. Jag har i skrivande stund inte tillgång till all den äldre forskning Öqvist refererar till, men den slutna kvalitet det skrivs om hos Gjerdman (1949) förefaller behandla *å*-ljudets *korta* allofon. Referensuttalet av /o/ har den långa allofonen [o:] och den korta allofonen [ɔ], men enligt Gjerdmans

beskrivning av stockholmska föreligger ingen kvalitativ skillnad: [o:] respektive [o]. Eftersom Öqvist beskriver den *långa* allofonen förefaller Gjerdmans uppgift inte relevant i sammanhanget.

Öqvist lägger fram möjligheten att den mer öppna varianten [ɔ:]~[ɔ:] kan tänkas vara en reflex av fornsvenskt *o*, medan referensuttalet i stället är reflexer av fornsvenskt *ā*. [ɔ:] skulle alltså motsvara det ljud i många svenska dialekter som brukar återges med *ô*, dvs. ungefär IPA:s [ɔ:] (se Eliasson 2010). Här skulle man också kunna påpeka att det i dialekterna (t.ex. värmländska och västgötska) finns en fonematisk (och alltså inte bara fonetisk) kontrast mellan dessa ljud, som i ovan förelagna lexical sets SKÅL och HÅL, dvs. [sko:ɾ] (< *skāl*) respektive [hø:ɾ] (< *hol*). Öqvist konkluderar att det behövs mer material för att avgöra om dessa etymologiska omständigheter går att spåra i materialet; detta är ett bra uppslag till vidare forskning.

Avsnittet om /i/ har jag inga teoretiska invändningar mot. Det som här undersöks är huruvida det s.k. *Viby-i* (≈ *Lidingö-i*) förekommer hos talarna. Öqvist beskriver det som »dämpat» och lägger till att det är lite oklart i tidigare forskning hur detta ljud produceras. (Anekdotiskt kan jag nämna att jag att en av mina studenter i Helsingfors tyckte att ljudet bildades längre fram i munnen, medan en annan sa att det bildades längre bak. Det kan nog ibland vara så att tungspetsen är längre fram, medan tungryggen är längre bak, eventuellt med en förträngning av svalget.) Det är så få som tre talare i undersökningen som uppvisar detta drag, och det är språkhistoriskt värdefullt att få det klarlagt att draget faktiskt är så pass nytt som man kunnat ana.

Det intressantaste med *r*-ljudet, som kommer näst, är kanske inte de artikulatoriska detaljerna, utan snarare det akustiska intrycket och vilka sociala kopplingar det kan tänkas ha. Även en läsare som inte är så insatt i sociolingvistikens metoder bör finna det intresseväckande när Öqvist här tar en bred sociolingvistisk palett i bruk. Här står det mellan ett tremulantiskt [r], som Öqvist med välgrundad tvekan utnämner till referensuttal, och en blandad grupp av icke-tremulantiska uttal. Här finner Öqvist ett samband, eller snarare en korrelation, mellan uttalen och nästan alla sociala faktorer (i en bivariat korstabellanalys).

Sedan kommer ett drag där jag kanske åter övertolkar den fonologiska notationen, när det uttrycks som att /d/ i stockholmskan kan uttalas dentalt: [d]. Det har visserligen föreslagits att svenskan har supradentala fonem som /d/ (t.ex. Hellberg 1974), men jag tror inte att det är vad Öqvist föreslår här. Den vanligast förekommande analysen är annars att man tänker sig att centralsvenskan har kluster som /rd/, /rt/, /rs/ osv., vilka genomgår retroflektion och realiserar som [d], [t], [s] och motsvarande. I de fall där stockholmskan har dentalt uttal skulle jag hoppa över steget med supradentalisering, och i stället tala om *r*-bortfall före dental. Detta oaktat presenteras data i detta avsnitt på ett belysande sätt.

Det sista av de undersökta dragen är *sje*-ljudet. Det handlar här om *sje*-ljudets realisering när det inleder ordinitial och/eller betonad stavelse, och där förekommer i två varianter: en främre och en bakre. I inledningen återges tidigare redogörelser för *sje*-ljudets historiska uppkomst, bland annat nämns som ett av upphoven det supradentaliserade *rs* [s]. Här hade Öqvist kunnat påpeka att hon fört denna ljudtyp till draget supradentaler, och inte till draget *sje*-ljud. (Notera att ord som *försynt* eller *persedel* knappast har en sådan växling mellan bakre och främre uttal som man ser i *beskedlig* och *geschäft*.) Detta är blott en randanmärkning; här är korrelationen mel-

lan fonetiska drag och sociala faktorer som störst (även i en multivariat binär logistisk regressionsanalys).

De flesta läsare av Öqvists bok torde ha ett visst mått av förståelse, så de här påpekade oklarhetererna kring notationen och den fonologiska teorin medför egentligen inga större problem. Det går alldeles utmärkt att följa med i framställningen och tolka resultaten. För läsare som inte är förtrogna med svensk fonologi och fonetik, till exempel övriga skandinaviska läsare, hade det dock varit lägligt med en fingervisning om vilken förståelse kring svenskt uttal som behövs.

Kapitel 5 byter fokus i det att det lämnar den segmentella fonetiken därhän och i stället vänder sig mot prosodin i en samtalsanalytisk fallstudie av en enskild inspelning. Det som undersöks är nu vad Öqvist beskriver som »förhöjda tontoppar». Materialet är en dialektintervju från år 1962, och 13 tontoppar är utvalda. I inledningen nämns implicit tonaccenterna, som ju också går att beskriva i termer av tontoppar i stockholmska och omgivande varieteter. Det dröjer sedan tio sidor innan tonaccenterna nämns explicit, med kommentaren att de inte verkar spela någon avgörande roll vid de förhöjda tontopparna. Detta hade kunnat klargöras i ett tidigare skede.

Det som undersöks är tontoppar som ett slags pragmatiskt verktyg för att uttrycka missnöjesliknande känslor och söka stöd av samtalspartnern. Jag är själv inte särskilt insatt i samtalsanalysens metoder, men Öqvists analys är tydlig och pedagogisk, och hon för på ett förtjänstfullt sätt fram sin analys av vad som sker i intervjun. I denna del av boken får vi ta del av diagram över tonkurvorna (framtagna med hjälp av programmet Praat). De fungerar som ett stöd för läsarens förståelse, men kanske hade man för kontrastens skull också kunnat få ta del av en eller två samtalspassusar där tontopparna *inte* bedömts vara förhöjda.

I kapitlets slutdel frågar sig Öqvist hur det kommer sig att dessa förhöjda tontoppar inte förekommer i någon högre grad i det övriga material hon haft till sitt förfogande, trots att dessa tontoppar är ett drag med »status av stereotyp». Hennes slutsats är tankeväckande när hon antar att det »har att göra med den interaktionella funktion som har framkommit genom fallstudien. Varken forskningsintervjuerna eller medieinspelningarna i su-materialet är någon gynnsam miljö för den sociala handlingen att visa engagemang och söka (stödjande) respons från mottagaren.» Detta är i mina ögon ett elegant prov på hur man kan sammanföra dialektologi och samtalsanalys.

Kapitel 6 byter åter spår och kommer in på synen på stockholmska, både vad gäller attityder till den och vad gäller dess så att säga ontologiska status. Vi får här en redogörelse för hur termen *stockholmska* med synonymer använts genom tiderna och ett urval av, oftast nedlåtande (men underhållande), utlåtanden om stockhomskan i sig. Därpå ställs en fråga som kan ställas om i princip alla varieteter: Vad är detta för slags varietet, och »finns» den egentligen? För oss som språkvetare finns den i alla fall i tillräckligt hög grad för att den ska kunna undersökas, och det har Öqvist med gott resultat gjort.

Avslutningsvis ska sägas att *Perspektiv på stockholmska* är författad på en god vetenskaplig prosa som kan sägas veta mot det populärvetenskapliga, vilket ska tas som en komplimang. En typografisk detalj känns lite ovan kring kursiveringen: det står exempelvis konsekvent »e» med kursivering, men »e-ljud» utan. Jag lyckas heller inte genomskåda varför vissa engelska citat översätts medan andra inte gör det.

Mina invändningar mot Öqvists bok har i princip uteslutande berört detaljer i den

fonologiska analysen. Dessa detaljer förtar inte det positiva intrycket, och det går, som sagt, alldeles utmärkt att orientera sig i resonemanget utan att vara överens om den fonologiska teorin. Boken är ett viktigt bidrag till kunskapen om stockholmskan.

Martin Persson

Institutionen för svenska och flerspråkighet
Stockholms universitet
martin.persson@su.se

Källor och litteratur

- Eliasson, Stig, 2010: Kedjeförskjutningen av långa bakre vokaler och svenskans »tionde» vokal. I: Reinhammar, Maj et al. (red.): *Studier i svenska språkets historia 11. Förhandlingar vid elfte sammankomsten för svenska språkets historia i Uppsala 23–24 april 2010*. (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 113.) Uppsala.
- Gjerdman, Olof, 1949: *Stockholmspråket nu och för sjuttio år sedan*. Opublicerat föreläsningsmanuskript. Olof Gjerdmans efterlämnade samlingar, ULMA 26250:1:21. Maskinskrivet, 37 blad A5.
- Hellberg, Staffan, 1974: *Graphonomic rules in phonology. Studies in the expression component of Swedish*. (Acta Universitatis Gothoburgensis.) Göteborg.
- Wells, John C. 1982: *Accents of English*. 1. *An introduction*. Cambridge.